

Нижегородск областың Кстово хоорайга "Мемориал Бурдикова" деп турнир болган. Аңаа Россия, Беларусь болгаш Казахстандан 250 спортчу 18 комплект алдын, мөңгүн, хүлөр медальдар дээш хевис кырынга демисешкен. Бистиң чаңгыс чер-чурттуувус, тыва мөге Саян Хертек бодунун деңизи 62 килге Россияның төлээлери шыырак спортчулар Александр Чеботарь, Владимир Мнацаканян, Товмсян Арман олардан артык күштүүн, арга-дуржулгазын көргүскеш, чемпионнап каан. Саян Хертек самбога делегейниң 2 дакпыр, Россияның 4 дакпыр чемпиону дээрзин база сагындыраал.

Чазак Даргазы социал
четкилерде

ДОЛУ ИЛЕТКЕЛДИ НЕГЭЭН

Эрткен хуннерде Тываның Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол ТР-ниң Саң-хөө яамызының коллективи-биле ужурашкыш, кывар-чаар материалдар талазы-биле болгаш орук, тудугже үнген чарыгдалдар дугайында долу илеткелди негээн.

«Мурнувуста салдыг кол сорулгалар дугайында Саң-хөө яамызының коллективи-биле ажык чугааны кылдым. Күүсекчи эрге-чагырга чүнүң-даа мурнунда бюджет дугайында хоойлунуң күүселдезин чорудар ужурлук. Бир эвес Федерация деңгелинде Президент ниити сорулганы салган болза, оон адаанче баткан бүгү күүсекчи эрге-чагырга күрүне Баштыңының даалгазының күүселдези дээш ажылдап кириптер.

Чоокта чаа кадык камгалал, өөредилге адырларының ажылдакчылары-биле ужурашкыш, оларның ажылының шынарының дугайында чугаалаштывыс. Силерниң багай ажылыңар дээр-ле мээң багай ажылым-дыр. Ол ышкыш ажыл эки түңнелдерлиг болур болза, мен база чедишкенин болур мен. Төлөвилелдерниң боттанылганы дугайында сонургап, «Спорт – чуртталганың деңгели» деп Президентиниң идип үндүрген саналын амыдыралга канчаар боттандыраар деп турарын айтырдым. Ол ужуражылгаларга барык шупту удуртукчулар киришкен чүве. Олар харыны кылдыр, бодунуң чижээңге көргүзүп, лекцияларны чорудар болза эки дидилер. Сайыт кижилер бодунуң курлавырлары, акша-хөреңгизи бар болганда, чингине кылыр ажылының чурumu турар ужурлук. Спорт дээр-ле чүрек-дамыр аарыгларыңа удур хемчег болуп турар.

Тыва – РФ-тиң аныяк субъектизи, бис ам-даа хөйүнү тудар ужурлук бис, кыжывыс кончук дошкун, ынчангаш акша-хөреңгени кол угланышкыннарже мөөңнээри чугула. Кывар-чаар материалдың чарыгдалының дугайында долу илеткелди кылырын негедим, тудугже чежези үнген база орукче. Амдыызында, арга барда, чедери берге ырак кожууннарже эң-не чугула чүүлдер сөөртүлгезиниң дугайында бодаар болза эки, кыжын байдал нарыдай бээр болгай.

Оон аңгыда боттарывыстың хүлээнип алган ажылывыстың күүселдезин албан кылырын сагындырдым. Сөң-хөө яамызының бүгү ажылдакчыларыңа чедишкенин болгаш түңнелдиг ажылдаарын күзедим».

Тываның Баштыңы Узбекистанның чингине консулу-биле кады ажылдажылга дугайында чугаалашкан

Новосибирскиде Узбекистан Республиканың чингине консул чериниң делегациясы август 19-та Тывада чедип келген.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол бөгүн аалчыларны хүлээп алган. Ужуражылга хөй составтыг эрткен. Узбек таладан чингине консул Юсуп Кабулжанов база оон дузалакчызы Шерзод Полвонов, Тывадан – Чазак Даргазының ора-лакчылары Александр Брокерт биле Валентин Ендан, ол ышкыш яамылар болгаш ведомстволар удуртукчулары киришкен.

Шолбан Кара-оол аалчыларны чылы-биле уткуп, Узбекистанның Россияның регионнары, Тыва-биле төрөл чоннарның аразында дорт харылзааны тудуп, калбартыр дээн күзел-соруун онзаап демдеглээн. Тывада узбек диаспора колдуунда тудуг адырында ажылдап турар. Узбек бизнестин инвестициялар болгаш күженишкенин салып болур хире черлери ам-даа хөй деп, Республика Баштыңы чугаалаан. Чижээ, узбек компанияларның сонургап турары даг-дүгү бүдүрүлгезин катап тургузары-дыр.

Узбекистан совет үеден бээр бодунуң ногаа, ажыл-агыйы-биле алдаржаанын билир бис. Бо хүнде аграрлыг үлетпүр шапкын хөгжээн, амгы үениң делегей негелделеринге дүгжүп турар инфраструктура – чимис-ногаа продукцияларын шыгжаар болгаш болбаазырадыр технологиялардан эгелээш, күчү-шыдал оларда бар. Ынчангаш чурт ногаа аймаан үндүр садарының хемчээлин каш катап улгаттырган. Узбектерниң ногаа ажыл-агыйын организастаар арга-дуржулгазы Тываның агроүлетпүр комплекзиниң өзүлдезинге улуг идигни берип, ажык-дузалыг болуп чадавас деп, Шолбан Кара-оол чугаалаан.

Юсуп Кабулжанов, сөөлгү чылдарда оон чуртунда Россия Федерациясы-биле чүгле күрүне эвес, а регионнар аразының деңгелинде кады ажылдажылгаже сонургал улгатканын дыңнаткан. Узбекистанның эргелеп-башкарылга

органны, хөй-ниити организациялары болгаш бизнесте-биле Сибириниң регионнар аразында дорт харылзааларны хөгжүдеринге таарымчалыг байдалдарны тургузары – Сибирь округунда консулдуң ажыл-хүлээлгези.

Кызылды база ол чоок-кавын сонургап, чурттакчылар-биле ужуражып чугаалашканын консул чугаалаан. Аныяктарның улуг кижилерге хүндүткелдиг хамаарылгазы – чон ужурашкычларын амдыгаа чедир сагып чоруунуң бадыткалы деп, ол демдеглээн. Ю.Кабулжановту чугаазы-биле алырга, узбек чон база ындыг хан дөстүг сагылга-чурумнарлыг. Үре-түңнелдиг кады ажылдажылгага ындыг ниити көрүжүвүс эки эгени магадылаар. Узбекистан Россияның регионнары-биле кады ажылдажылганың кол угланышкыны кылдыр көдээ ажыл-агыйын мурнады көрүп турарын чингине консул чугаалаан. Ындыг харылзааларны улам хөгжүдөр дээш кызыгаарда фитосантарлыг хыналда системазын ийи чурттуң деңгелинде бөдүүнчүткен. Россияның улуг хоорайларынче Узбекистандан ногаалар база фруктылар сөөртүлгезинге «ногаан орукту» 2019 чылдың эгезинде ажиткан.

Тыва хөгжүлдиги мал ажыл-агыйлыг болгаш туристичи улуг кырлавырлыг регион кылдыр узбек бизнесменнерге сонурганчыг деп, Ю.Кабулжанов чугаалаан. Ужуражылгада чугаалашкан кады кылыр төлөвилелдерни, кады ажылдажылганың санал-оналдарын бо чоокку үеде бодунуң чазаныңа дыңнадып чедирерин ол азаан. Ол ажылдың түңнели-биле алырга, Тыва биле Узбекистанның төлээлериниң бүгү деңгелдерде ужуражылгаларын белеткеп эгелээр.

Ужуражылганың түңнелинде, культура акцияларын кады эрттирериниң дугайында дугуржылга чедип алдыгын. 2020 чылда Тывага Узбек культу-ра хуннерин организастап эрттирер, оон бистин тала Узбекистанга аалдап чедер.

ТЫВАНЫҢ АНЫЯКТАРЫН ЧАЛАП ТУРАР

«РОССИЯННАР БИС» деп Россияның чоннарының Аныяктар ассамблеязы Тываның аныяк журналистерин, блогерлерин культуралар аразында чугаалажылгаже чалап турар

«Культуралар аразында чугаалажылгага аныяк журналистерниң болгаш блогерлерниң кириген үлүг-хуузу» масштабтыг медиа шуулган 2019 чылдың июль айда эгелээн.

Нациялар аразында харылзааларны чүүлдештир аяннаштырар, хөй нация чоннарның эп-сеткилин база чаңгыс аай демниг чоруун быжыглаар сорулгалыг РФ-тиң күрүнениң национал политиказының стратегиязын амыдыралга боттандыраарынче угланган хөй сачныг ажылдарны олар удуртуп эрттирип турар.

Программаның шупту чадаларыңа киржиринче

регионнуң аныяктарын чалап турар:

1. Бүгү-россияның «В теме» деп аттыг чогадыкчы ажылдар мөөрейи. Киржир күзүлдег улус билдириш-кинни 2019 чылдың сентябрь 1-ге чедир чорудар;
2. Эгелеп чоруур блогерлерге онлайн-школа;
3. Социал четкилер талазы-биле специалистерге чоннар аразында харылзаалар дугайында медиа билиниң мергежилин бедидер курстар 2019 чылдың ноябрьда болур;
4. «Культуралар аразында чугаалажылгага аныяк журналистерниң болгаш блогерлерниң кириген үлүг-

хуузу» медиа шуулганның байырлыг ёзулалы 2019 чылдың ноябрьда болур.

Бүгү-россияның «В теме» деп интернет-пост мөөрейниң тиилекчилерин шаңнаар, эгелеп чоруур блогерлерге онлайн-школа, медиа билин бедидер өөредилге курстарыңа өөренип алган дугайында шың-зылгаларны тыпсыр.

Мөөрейниң дүрүмнериниң, билдиришкенин үлөгер-майының дугайында тодаргай медээлерни Россия чоннарының Аныяктар ассамблеязының сайты-зындан <http://my-rossiyane.ru/> көрүп ап болур.

Август 22 – Россияның Күрүне тугунун хуну

КУЖУНУҢ ХЕРЕЧИЗИ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Тыва база Россия Федерациязының составында республика болганда, Россияның Күрүне тугунун хунунде уктуң ужур-утказын тайылбырлаар, күрүне тугу-биле холбаалыг езуларны кылып, тайылбырлап көргүзер эмчелерни эрттирип эгелээн. Кызыл хоорайның Н.Крупская аттыг төпчүткен библиотекасының Маршак, Гайдар аттыг салбырларына пластилинден Россияның үш өңү деп тукту өңнеп идарының талазы-биле мөөрейни эрттирген. Россияның тугун эң чараш кылдырткан уруглар шаңнал-макталдарны алганнар. Бичии уругларның кадыкшылга эгерлеринге Россияның тугунга тураскааткан оюннарны, конкурстарны эрттирген, лекцияларны номчуур. Чижээлээр: «Россияның үш өңнүг тугу – бистиң оргааралыгы» деп чурук мөөрейлерин уругларның дыштанылга лагерлеринге эрттирген. Эң эки чуруктарны чураан оолдар, уругларга шаңналдарны бөгүн алдыр.

Россия Федерациязының Күрүне

тугунун хунунге тураскааткан автоунуш-күннү республиканың шериг комиссариады, аңгы-аңгы яамылар, ДОСААФ организациязы болгаш «Дайынчы хадумалышкы» шериг-патриотчу хөй-ниити организациязы август 19-21 хуннеринде эрттирген. Ооң киржикчилери август 19-та Кызылдан үнгеш, төп болгаш барыын кожууннарда Россияның күрүне тугун киискиди алгаш чорааш, суурларга, хоорайларга доктаап, күрүне тугунун дугайында лекция-беседаларны номчааннар.

Бөгүн, Россияның Күрүне тугунун хунунде, Тываның найысылалы Кызыл хоорайның төвүнде Арат шөлүнге эртенгиниң 9 шакта Россия Федерациязының Күрүне тугун көдүрениниң езулалы болган.

Россияның он дөрт харлаан хамаатылары бо байырлалды четтикпейн манап турганнар. Чүге дээрге бөгүн оларга Россияның хамаатызының паспортун байырлыг байдалга тыпсыр. Бо байырлал оолдар, уругларның сагыш-сеткилинге Россияның Күрүне тугунун хунунде

кижиниң кол документизи паспортту алганы-биле уттундурбас боол артып каар.

«Россияның күрүне тугу» деп номнар делгелгезин, «Россияның үш өңнүг тугу – чурттуң кол сүлдөзи» деп веб-технология дузазы-биле интернет таварыштыр делгелгени А.Пушкин аттыг национал библиотекада ажиткан.

Найысылал Кызыл хоорайның чоогунда эң бедик даг – Дөгээниң шыпшык бажынга Россияның күрүне тугун «Дайынчы хадумалышкы» шериг-патриотчу хөй-

ниити организацияның база агаар десант шериглериниң хоочуннар эвилелиниң кежигүннери киискидер.

Арбат шөлгө «Мээң күрүнемниң тугу» деп концерт болур, ол-ла үеде ак, көк, кызыл өңнерлиг бичии тукчугаштарны чонга үлээр, «Россияның үш өңнери» деп беседа, хөл-шыдыраага маргылдаа дээш Россияның Күрүне тугунун хунунде болур солун болгаш ажыктыг хемчеглер-ле хөй.

Шаңгыр-оол МОҢГУШ.

Эки турачы аныяктар шимчээшкениниң 5 чылынга

ВОЛОНТЁРЛАРНЫҢ АЖЫЛЫ ЧОРГААРАНЧЫГ

«Тываның буянның чүректери» аныяктарның хөй-ниити шимчээшкени беш чыл бурунгаар тургустунган. Он бээр бо үеге чедир идепкейлиг оолдар, кыстар чонунга, чуртунга актыкылдиг бараан болуп, хөй-ниити кылынга дузалажып чоруур. Аныяктар шимчээшкенин бо хунге чедир Арбат Монгуш билдиги удуртуп турар. Республиканың социал-экономиктиг тургунгаар хөгдүлдөзүнге идепкейлиг аныяктарның кириген үлүг-хуузу хөй.

Аныяктарның кириген үлүг-хуузу хөй. Ол бо шимчээшкениниң ажылы кысказы-биле мынчаар аныштырды:

– Тываның аныяктар шимчээшкени 2014 чылдың август 3-те тургустунган, оон бээр 5-те үеге чедир чурттуң сайзыралына болгаш чонга эвээш ачы-дузаны көргүзүп келген. Беш чылдың дургузунда хөй-ниитиниң-даа ажылдарын идепкейлиг киржип келген аныяктар бар, ынчангаш бо шимчээшкениниң ажылы Россия-а безин билдингир апарган. Республикадан дашкаар хоорайларда эртип турар шуулганнарга доктаамал киржип келген бис, чурттуң кайы-даа улунунда аныяк эш-өөрүвүс ай, арга-дуржулга солчулгазы аша чоруп турар. Беш чылдың дургузунда дыка хөй ажылды кылып, улуг-биче чонга дуза-ажып келген бис. Ону салаа азыл санаары болдунмас, республиканың ырак-чоок суурларында аныяктарны база эвилелдеп алган бис, ынчангаш «Бес-Хем, Өвүр, Би-Хем, Чеди-өл, Каа-Хем, Кызыл кожуунда аныяктар шимчээшкениниң өптөри база тургустунган.

«Тываның буянның чүректери» шимчээшкениниң кол сорулгазы уугады берген назылыг кижилерге дуза-аары. Чижээ, улуг хоорайларга эмчилеп эде бээр, ында тыва студентилер утул алгаш, дузазын чедирип, эмчиледип дээрн чижектиг дыка чаагай сагыш-сеткилдиг ажылдап турар. Кадыкшыл улангышының «Хан дужаары» деп улангыш ажыл база бар. Удавас Алдын-улакка болур аныяктар шуулганынга республиканың хан кудар станциязының

эмчилерин чалап алырын база дургузтунуш. Ынчан аныяктар шупту хан дужаар буянның ажыл-херекке киржир. Школачылар-биле база сырый харылза-алыг, оларга арга-сүмени берип турар. Ол ышкаш экология бойдус хумагалаар улангышкынның акцияларны чорудуп келген. Чижээ, аныяк кижилер бүрүзү хем эринге маңнажып чорааш, көргөн-не бөгүн аштап-арыглаар сорулга салдырган. «Тываның буянның чүректери» аныяктарның хөй-ниити шимчээшкени «Элээр

наркотиктерден хамаарылгалыг кижилерни эмнээринге, хоойлуга удур эзиртир суксуннар, наркотиктиг бүдүмелдер садарынга удур хөй угланышкынның айтырыгларны шийтирлеп турар.

Аныяктарның «Эвилел» хөй-ниити организациязы фестивалды база студентилер аразынга чыышты эрттирген.

Июльдуң сөөлгү хуннеринде Кызыл хоорайга даштыкы чурттарда болгаш Россияның янзы-бүрү хоорайларында өөренип чоруур тыва студентилерниң

чылы» стадионга XXI студентчи шуулганын байырлыг ажыдышкыны болган. Россияның болгаш Тываның туктарын ыдыктыг ырның үделгези-биле эрткен чылгы тиилекчилер – Красноярск хоорайның студентилериниң командасы көдүрген. Ооң соонда оолдар база уругларның командаларының аразынга биче бут бөмбүүнге, хол бөмбүүнге маргылдаа, хүреш, канат тыртары эрткен. Чидиг демиселдин түңнелинде, бут бөмбүүнге оолдар аразынга бирги черни Томск, ийги черни Саратов, үшкүзүн Красноярск, Новосибирск хоорайларның командалары чаалап алган. Уруглар командазындан Москва студентилери бирги черде, ийги-үшкү шаңналга Санкт-Петербург, Томск төлөптиг болган. Баг тыртарынга Улан-Удэниң командасы бирги черни, ийги черни Новосибирск, үшкүзүн Саратов алган. Тыва хүрешке Улан-Удэ хоорайның студентизи шүүлген, Санкт-Петербургтан студент үжүүрлөшкен, үшкү-дөрткү черлерни Москва биле Новосибирск хоорайларның студентилери ээлээн.

Чаңчыл езугаар шуулган үезинде аныяктар социал ужур-дузалыг акцияларны база чоруткан. Чагытай хөлдүң эринге шуулганын идепкейжилери чыгып, бок аштаар ажылын уламчылаан. Эрткен чылын 1-ги фестивалдың дугайында «Тываның аныяктары» солунга Москваның студентизи Бичен Анай-оол бижээн. Бо чылын ооң ажылы улам калбарып, киржикчилери көвүдөп турарын эскерип болур. Чагытай хөлдүң эринге майгын өглерни типкен, Россияның хоорайларындан база даштыкы чурттардан 120 хире студент чыылган. Хөлдүң эрин дургаар бокту аштап, чыып арыглан. Оон-даа өске ажылдарга тыва аныяктар аажок идепкейлиг. Шынап-ла, беш чыл болган Тываның аныяктар шимчээшкениниң чедишкенини чоргааранчыг. Юбилейлиг байырлалын чоокта чаа демдегеп эрттирген волонтерлар ам-даа бурунгаарлап, чедишкенинге доктаавайн, улам хөй-аъттыг ажылдаар сорулганы салган.

Асия ТҮЛҮШ.

Чурук интернеттен.

Россия» федералдыг төлөвилели-биле кады ажылдажылга дугайында дугуржулганы база чарган. «Элээр Россия» төлөвилел-биле керээ чарган регионнарда 30 хире спортчу шөлчүгештерни тутканын демдеглээр чугула.

«Элээр Россия» федералдыг төлөвилел бодунуң ажылын 2012 чылдан эгелээн. Ооң ажыл-чорудулгазы хамааты идепкейден тургустунган. Кадык-чаагай амыдыралды суртаалдарына, арга,

XXI чыыжы болган. Чаңчыл езугаар аныяктар төрзүн Тывага чанып келгеш, дыштанылганын шын ажыглап, аңгы-аңгы спортчу оюннарны организастаан. Эрткен чылын «Күш-ажылга болгаш камгалалга белен мен» деп кыйгырыгның адаа-биле эртип турган болза, бо чылын аныяктар чыыжын спортчу фестиваль хевиринге эрттирдивис – деп, А.Монгуш онзаап демдегледі.

Баштайгы хунде «Совет Тываның 5

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» медалы-биле Ю.Г. Никитинни шаңнаарының дугайында

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» медалы-биле шаңнаары болза:

Юрий Григорьевич Никитинни – күш-ажылдың хоочуну.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2019 чылдың август 19
№ 177

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Көдээ ажил-агый адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Марина Четлеевна Акты – Тожу кожунунуң Адыр-Кежиг суурнуң хууда дузалал ажил-агыйының удуртукчузу.

Раиса Дамчыргавна Бараанны – Тожу кожунунуң «Шулун» көдээ ажил-агый бүдүрүлгезиниң кооперативиниң ивижи.

Орлан Хертекович Кудурукпайны – Бай-Тайга кожунунуң Шуй суурнуң хууда дузалал ажил-агыйының удуртукчузу.

Адыг-оол Онугуевич Салчакты – Бай-Тайга кожунунуң Шуй суурнуң хууда дузалал ажил-агыйының удуртукчузу.

Луиза Николаевна Тиртыны – Тожу кожунунуң Ий суурнуң хууда дузалал ажил-агыйының удуртукчузу.

Лариса Очуровна Хертекти – Бай-Тайга кожунунуң «Хемчик» көдээ ажил-агыйының бүдүрүлгө кооперативиниң даргазы.

Каң-оол Багай-оолович Хомушку – Бай-Тайга кожунунуң Кара-Хөл суурнуң хууда дузалал ажил-агыйының удуртукчузу.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Ольга Калиновна Торжуну – Тожу кожунунуң Адыр-Кежиг ниити билигнүү ортумах школазы ниити өөредилгениң муниципалдыг бюджет албан чериниң эге класстар башкызы.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2019 чылдың август 16
№ 175

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Өөредилге адырынга хөй чылдарда үрө-түннелдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Александра Насор-ооловна Тарыймааны – Улуг-Хем кожунунуң Шагаан-Арыг хоорайның № 2 ниити билигнүү ортумах школазы ниити өөредилгениң муниципалдыг бюджет албан чериниң эге класстар башкызы; Марияна Кестик-ооловна Хорлууну – Улуг-Хем

кожунунуң Шагаан-Арыг хоорайның № 2 ниити билигнүү ортумах школазы ниити өөредилгениң муниципалдыг бюджет албан чериниң география башкызы.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2019 чылдың август 19
№ 178

Тыва Республиканың күрүнө шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Культура болгаш уран чүүлдү хөгжүдеринге кириш ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың улустун мастери» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Алдын Кечиловна Хомушуга – хуу сайгарлыкчы «Наадым» национал байырпалының аът чарыжыны маргылдаазынга тирилгези болгаш аътты тускай арга-биле белеткеп өөредиринге кириген ачы-хавыязы дээш «Тыва Республиканың аът чарыштарының талазы-биле алдарлыг мастери» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Дайза Байбекович Монгушка – «ТрансНедр» кызыгаарлаттыг харысалгалыг ниитилелдин чиркөө директору, 25-тен хөй километр хемчээлге чарыш аъттарының тирикчизи – чүгүрүк аъттын ээзи.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2019 чылдың август 8
№ 164

Коллекционерлер фестивалы

ТЫВА АКША база БАШ СӨӨГҮ

Август 14-те Тываның Национал музейинге IV делегей чергелиг коллекционерлер болгаш ус-шевер мастерлерниң фестивалының байырлыг ажыдышыны болган. Байырлалды почта маркаларынга база чагаа хаптары болгаш откриткаларга таңма салыр чаңчылчаан езулал-биле ажыткан. Турскаалдыг почта таңмазын Республика Хүнүнге турскаадып үндүргөн. Ону даараазында хүн Москва хоорайже тускай шыгжамырга кадагалаары-биле чорудуптар дээрзин музейиниң директору Каадыр-оол Бичелдей дыңнатты. Республика Хүнүнге турскаадып, Шой Чуруктуң чураан чуруктарын көргүскен 2 откритканы база үндүргөн.

«Кепир 2021 чылда алдын маркага таңма салыр езулал болур. Ол чүгле кымның марказы болуру билдинмес, ону шийтпирлээр бис. Моолда алдын болгаш платина чаңгыс-ла марка – Чингис-Хааның марказы. Ол маркаларны база мында делгээн. ТАР-ның 100 чылдаанында алдын маркаларны чагыдар бис» – деп, Каадыр-оол Алексеевич чугаалады.

Екатеринбург хоорайдан коллекционер Михаил Сачев ТАР маркаларын чыып турар. Ол Тываже аңгы-аңгы үелерде космос экипажтарынга таңма салган маркаларны база экшелгени солун. Шах-ла

ындыг коллекция делегейде 100-ле кижиде бар.

А эң-не солун чүүл – 1940 чылдың тыва акшаларының улгаттырган хоолгаларын делгээн. «Чүгле дүрбүшкөш, дырышкан тыва акшалар ка-даглаттыг боорга, Каадыр-оол Алексеевич-биле ону чекке куттуруп кылыр деп бодап алган бис. Бо тыва акшаларны кым-даа көрбээн, ынчангаш бо төлөвилелди Тываның төөгүзүн кижилер эки билип чорзун дээн угланышкын-биле кылган» – деп, Михаил Сачев чугаалады.

Чаңгыс хоолганы кылырының өртээ эвээш дизе, 20 муң хире рубль. Ону кылырда, ювелирлиг технологияларны ажыглап, хол-биле хептеп, шуткуп, каңнап тургаш кылыр. Бо ажылды Михаил Сачев бодунуң акша-хөрөңгизи-биле Уралдың мастерлеринге кылдырган. Коллекционер тыва акшаларның ийи хоолгазын ол хүн Тываның Национал музейинге белекке берген. Ол сөөлгү ийи чылдың дургузунда республикага тыва акшаларның хүлөр хоолгаларын белекке бээр сорулгалыг.

Делгелгеде көрүкчүлериниң сонуургалын болдурган бир экспонат – 19 харлыг аныак кыстың бажының сөөгү. Каадыр-оол Алексеевич ону мынчаар тайылбырлады. «Бо дээрже 19 харлыг кыс урутнуң бажының сөөгү-дүр. Ол эрткен чүс чылдың 70 чылдарында Аржаан-1

базырындан тывылган. 1977 чылда ук базырыктың тывыштарын бөлүктээш, Ленинградче чорудуп турган. Ол хүн институт чанында базырык тывыштары чыдарын көргөш, эртеденнарден: «Ам мону канчаар?» – деп айтырган мен. Куду шынарлыг багай чүүлдер-дир деп харылааннар. Таңныылдан бо баш сөөгүн дугуржуп тургаш, садып алган мен. Оон бээр-ле ол менче чедишхиннерни сөңнеп чоруур.

Коллекциялар аразында сураглыг чогаалчы Мария Хаданзаның аңгы-аңгы чылдарда чыып турган хөрек демдектерин көөрге, дыка солун. Ленинградтың онзагай черлерин көргүскөн турскаалдыг медальоннары Рушеветерниң өг-бүлө коллекциязындан делгээн. Елена Слепневтиң балет темазынга фарфордан кылган статуя дүрү хевирлери чаражы-биле база ылгалып турар.

Ол ышкаш делгелгеде Бун. Таисья Өртөнейлерниң совет үениң маркалары, ус-шевер мастер Өлчей Айбестин чонар-даштан кылган ажилдары, Игорь Сүктормааның совет үеде үлп турган Чаа чыл ойнаарактары, номнар, откриткалар. Анна Дырых-оолдун аңгы-аңгы наады хептерлиг ойнаар-кыстар коллекциязы дээш кижиниң көрүп көрбээне өске-даа солун чүүлдерни делгээн.

Алдынай АРАКЧАА
белеткээ.

Ада ТЮЛЮШТУҢ чуруктары.

Шокар медээлер

ТЫВА ЭКИ ТУРАЧЫГА
ТУРАСКААТКАН
МАРГЫЛДАА

2019 чылдың август 3-те Өвүр сүмүнүн Солчур сумузууң Каэк деп черге Ада-чурттуң Улуг анынының киржикчизи, тыва эки турачы, сураглыг аңчы Кара-Сал дүтүг-оол оглу Борис Коңгарның 100 арпаан оюнга тураскааткан араалыг, аныктыг боога аът кырындан боо-ар маргылдаа болуп эрткен.

Маргылдааның киржикчи аңчылары тускай көрдүнгөн мөөрейниң негелдерин эртип, аът кырындан боо-ар чөпшээрелди алгаш, алды аңчы мөөрейге киришкен.

Түңгелдинде бирги черни Өвүр сүмүнүн аңнаар ажил-агый чериниң арказы В.Н. Монгуш бүзүрелди-биле иргич черни чаалап алган. Ийги, үшкү эрлерни Д.О. Монгуш болгаш Ч.Н. Улар алган. Эки турачының ажи-төлүш шаңналдарын тус-тузунда үлөй аңнаан.

Бистиң корр.

ЭКОЛОГИЯ
МАРАФОНУ

2019 чылдың сентябрь 11-18 хүн-ринде «Сибирьниң арыг эрихтери» экология марафону болуп. Хемнер, ирер, далай сугларында база оларның иктеринде бокту аштап-арыглаар лаази-биле «Россияның суглары» ни-и-российжи акцияны РФ-тиң Бойдус рлазыларының болгаш экология мызы чарлаан. «Онзагай суг объек-терин кадагалап арттыры» феде-рдыг төлөвилелдин. «Экология» деп ционал төлөвилелдин негелделерин тандылар талазы-биле хемчеглерниң разии болуп.

Төрзүн чуртувустуң бойдузунга кам-и, хумагалыг болуп, ооң сугларын рлендирип, бокталдырбайн, ооң иктерин арыг-силит тургузары — киж-и рүгүнүң хүлээлгези дээрзин кичизнгей-алыры чугула.

ДЕЛГЕП
САЛЫРЫНЫҢ
ЧАА ДҮРҮМҮ

Россияда хереглекчилерниң эргеле-и камгалаар талазы-биле албанының ива Республикада эргелели 2019 чылдың июль 1-ден эгелеп сүт холума-и барааннарны садып-саарарының а дүрүмнериниң күш киргенин сагы-ирып турар. Чаа негелде езугаар үнүш үндөн кылган сүт холумагыт бараан-и болгаш сүт продукциязын тускай иындырыг-биле аңгылап, билдингир илдыр бижип каан тайылбыр турар. Иң түңгелдинде, садып алыкчыга про-ицияны шилип алырынга эптиг арга ргустунар.

Россия Федерациязының Чазааның 19 чылдың январь 28-те хүлээп ал-и дугаары 50 доктаалыга чамдык арааннарны хевирлерин садарының рүмнеринге 331 чүүл-биле немелдени ирген. Бараан садар залдарга болгаш араан садар өске-даа черлерге сүт алгаш сүт холумагыт аыш-чем аймаан идып алыкчыларга билдингир-биле тускай медээ-бижиктер-биле аңгылап, икү болгаш билдингир кылдыр демдег-и каан турар ужурлуг.

Бир эвес садыгларның баартактарын-и кылымал үс холумагыт сүт хевирлиг продукцияны сүт продукциязы деп каан лар болза, Россияда хереглекчилерниң иктерин камгалаар талазы-биле албанының Тыва Республикада эр-иелинче 8 39422-5-28-04 (5-18-56) сарлыг телефон дамчыштыр долгап, инадыры чугула.

Амыдыралчы айтырыг

АҢГЫ БАЖЫҢНЫГДА ЭКИ-ЛЕ

Россия Федерациязында болгаш Тывада эң чидиг айтырыг дээр-ле, акша айтырыгы болуп турар, ылангыя кредит-биле ипотека. Амгы үеде аныяк өг-бүлелерге аңгы чурттап-амыдыраары дыка-ла берге айты-рыг. Ипотека чээлизиңиң ай санында төлээр акшазы, хуузу бөдүүн ажил-чын чонга угдунмас болуп турар.

Ипотека чээлизиңиң хуузу банк бүрүзүнде дөмей-даа болза, бичии ылгалдар бар. Чижээ, Росбанкыда — 8,7-ден 11 хууга чедир. Ипотеканы 3-тен 25 чылга чедир узадып ап болуп. Ипотека чээлизиңиң 21 хардан өрү ажилдыг улус-ка чөпшээрээр. Бир эвес 25 чыл дур-гузунда ипотеказын узадыр дээр болза, төнүү төлээр үезинге чедир ооң назыны 65 хардан улгатпас ужурлуг. Ипотека алыр мурнунда баштайгы албан төлээр дадывыры бажыңның өртзөндөн 15 хуу болуп. Чижээ, 2 сая рубль өртектиг каът бажыңга 1 өрзөл квартираны 20 чылга алыр болза, чээлини төндүр төлээр акшаның түңү 4 сая рубль чеде бээр.

Күрүмнениң талазындан аныяк өг-бүлелерге дуза кадары-биле хөй чии-гелделер көрдүнгөн. Россия Феде-рациязының Президентизиниң чанында дүүштүрүлгө Чөвүлелиниң хуралынга

ийи болгаш оон-даа хөй ажи-төлдүг өг-бүлелерге чурттаар бажың садып алырынга ипотека чээлизиңиң хуузу өйлээри-биле субсидия бээринге хама-рышкан шийтпирни хүлээп алган.

Тодаргайлаарга, 2018 чылдан бээр ийи-үш ажи-төлдүг өг-бүлелерниң ипотекаларында дузаламчы кириери болгаш ооң мурнунда алган ипотека чээлизиңиң 6 хууга эде көөрүн шийтпир-лээн. 2019 чылдың март 28-те РФ-тиң Чазааның «Россия Федерациязының ажи-төлдүг хамаатыларында чурттаар бажың (шиңгээди садып алган) са-дып алырынга (ипотека) чээли берген талазы-биле кредит организацияла-рынга болгаш «Дом.РФ» акционерлиг ниитилелдин кирип албайн турар орулгаларының орун төлээр субсидия-ларны федералдыг бюджеттен бээриниң Чурумунга өскерилгелерни кириериниң дугайында» №1711 (30.12.2017г №1711) Доктаалды хүлээп алган. Ол бүгү суб-сидия бээр программаның чамдык бай-далдарын экижидер сорулгалыг болуп турар. Айыттыгган доктаалда дараазын-да чүүлдерни кириген:

Дузаламчы алырда, чүгле чаа туттун-ган бажыңнарга хамаарыштыр ап болуп, 2 дугаар уруг төрүттүнүп кээр-ге — 3 чыл, 3 дугаар уруг төрүттүнерге — 5 чыл дургу-

зунда ол чиигелделерни ажиглап болуп.

Бо доктаал езугаар Россия Феде-рациязының Саң-хөө яамызы федерал-дыг бюджеттен дуза алырының дугайын-да программаны бадылаан. Ооң утказы — чоннуң өзүп-көөдүзүрнүң политиказы, ипотека чээлизиңиң сайзырадыры болгаш тудуг ажилын хөгжүдери.

2019 чылдың март 28-те ол доктаал-га өскерилгелерни кириген (28.03.19г №339).

Оон аңгыда бо доктаалдың эң кол чүүлү, ооң мурнунда эде санап каан ипотека чээлизиңиң база программа аайы-биле дузаламчыны ап болуп апарган. Бо өскерилиштин чокта, хөй санныг өг-бүлелер дузаламчыны ап чадап турган.

— 2018 чылдан бээр 2022 чылга чедир 2 дугаар уруг төрүттүнерге, ипо-тека чээлизи 6 хуу чиигелделиг апар дээн чижектиг күрүмнениң талазындан, шынап-ла, ылаптыг деткимчени аныяк өг-бүлелер ап болуп.

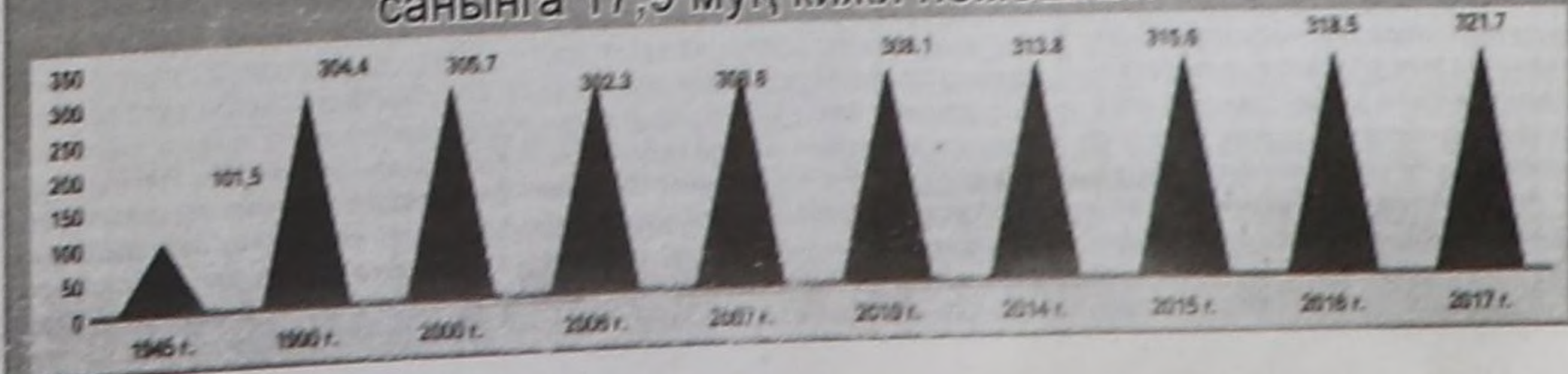
Чурттуң бурунгаар хөгжүлдэи амгы аныяк салгалдың чогумчалыг байда-лындан база хамааржыр болганда, күрүмнениң бо талазы-биле деткимче-зи аныяк ажилчын, амыдыралчы өг-бүлелерге чугула херек.

Аяс МОНГУШ.

ДЕМОГРАФИЯ

ХҮННҮҢ САН-ЧУРАГАЙЫ

10 чыл дургузунда Тываның чурттакчыларының санынга 17,9 муң киж-и немешкен

Фестиваль соонда

Хөөмейим кагбас-ла мен...

Үш дугаар делегей чергелиг «Азия төвүндө хөөмей» фестивалдың түңнел кезээ август 19-та Арат шөлүңгө чараш байырлал болуп доозулган. Бо чылын фестивалдың 120 киржикчинин аразындан эң тергиннери шылгарап үнгөш, шаңнал-макталдарга төлөптүг болган. РФ-тиң алдарлыг артизи, Тываның улустуң

хөөмейжизи Мөңгүн-оол Ондар эң дээди (Гран-При) шаңналдың эдилекчизи болган.

Чаңгыстың күүселдезинде бирги черни Тываның улустуң хөөмейжизи Бады-Доржу Ондар чаалап алган. Ийги шаңналга Моолдан Чаадбадрал Баатарсурен, үшкү чергениң шаңналын Далай Дамдынга тывыскан. Бо фести-

вальга херээжен хөөмейжилер база боттарының хоюг чараш хөөмей-сыгыдын өскелерден дудак чокка күүсеткен түңнелинде, Тываның алдарлыг артизи Шончалай Ооржак-Чооду тиилеп үнгөн. Япониядан келген Вада Фуликконун күүсеткени хөөмей база журиниң бедик үнелелин алгаш, ийги черни ээлээн. Кожавыс Моолдан келген Залдая Дамба үшкү чергениң шаңналын алган. Фестивалдың номинацияларының аайы-биле шаңналдыг черлерни:

«Каргырааның тергин күүседикчизи» – Энрике Угалде (Америка);

«Сыгыттың тергин күүседикчизи» – Ганзориг Хамзандан (Моол);

«Хөөмейниң тергин күүседикчизи» – Йенкебатер (Кыдат) олар болган.

Оон аңгыда, фестивалга киржип келген бөлүктөр база эвээш эвес. Оларның аразындан Тывада билдингир хөөмейжи өг-бүледен тургустунган «Чоодулар» аас чогаал бөлүү тиилекчи болган. Ийги черни Моолдан «Жангар» деп бөлүк, а үшкү черниң шаңналын «Үш-мөөрүк» бөлүккө тывыскан. Фестивалдың база бир тускай шаңналынга Тываның болгаш Японияның «Амырга-Суши» бөлүү төлөптүг болган. «Хөөмей бит» бөлүүнүн чонга билдингир «Хову черге», «Доругдайым», «Буура», «Чазын эрте», «Хандагайты» дээн чижектиг ырлардан аңгыда орус, англи дылдарга ырлап турары чонга кайгамчык солун болган. Концерт адакталып турда, лазер-шоу байырлалды улам каастап, байырланчыг шинчи кириген. Чыылганнарның-даа, киржикчилерниң-даа арын-шырайында, сагыш-сеткилинге

ол шактарда өөрүшкү-маңнай долуп турганы илдең. А тыва чонувус фестивал хуннеринде өгбелерден дамчып келген хөөмей-сыгыдывысты таалал-биле дыңнап, хөөмей чурту – Тыва дээрзин база катап бадыткаан уран талантыг хөөмейжилеривиске чоргаарланып аркан бис.

Аяс МОНГУШ

Чуруктар Даян ДАНСЮРЮННУУ

«Школаже киреринге дузалаш» акция

БУЯННЫГ КОЛЛЕКТИВ

Республикада амыдыралы берге өг-бүлелериниң ажы-төлүңгө чаа өөредилге чылында деткимче көргүзөр сорулга-биле бо ачы-дуза акциясын чарлаан. Кызыл хоорайның Уруглар бажыңының коллективи база бо буянныг акцияга киржип, республиканың Уругларга болгаш өг-бүлелерге социал деткимче төвүңгө канцеляр херекселдерин болгаш 10 муң рубльди дамчыткан.

Ол ышкаш Уруглар бажыңында школа назыны четкен 5 уругну республиканың школа интернадында «Тываның кадет корпусунга» өөредип чорудары-биле школачы форма болгаш канцеляр херекселдери-биле хандырган. Уруглар бажыңындан чораан 7 уругну база чаа өөредилге чылынга бүрүнү-биле белеткээн. Ниитизи-биле бо коллектив ачы-дуза чедиреринге 40 муң рубль деткимчени көргүскөн.

Бистиң корр.

Тыва альпинистер август 14-те Сүт-Хөлгө сиген кезип дузалажыры-биле чеде бергенер. Бо дугайында баш удур кожуунун чагырга даргазы Дайынчы Ондар-биле чугаа кылдынган турган.

Сүт-Хөлдү шилип алганы таварылга эвес, бо кожуун Наадым-2018, 2019-та республиканың скалолазаниге (чалым-хая үнер спорт) команда талазы-биле ийи дакпыр чемпиону. Кожуунун культура килдизиниң удуртукчузу Күдерек Нелля Тываның «Ирбиштерин», делегей дагларының үнүкчүлерин, республика чемпионнарын хүлээп алган. Сиген кезер шөлдү, хол кадырларын баш удур шилип белеткээн. Бо чаастыг чылда сигенниң үнгени эки, дүжүткүр. Оларның-биле кады ийи «Беларусь» трактор база кезип кирипкен. Альпинистер, сиген кезикчилери КРТК «Тыва» болгаш «Тыва-24» телекомпанияларга боттарының интервьюларын бергенер. Федерацияның президентизи, Тываның улустуң чогаалчызы Маадыр-оол Ховалыг оларга дараазында чүүлдү чугаалаан: «Бистиң салгал спортче күш-ажыл таварыштыр келген. 1950 чылдарның ийги чартында, бичии

Чаагай күзел-сорук

СПОРТЧУЛАР – СИГЕН ШӨЛДЕРИНЧЕ!

класстың өөреникчилери тургаш-ла, сиген кезилдезиниң ажылынга, колхозка ажык-дузавыс көргүзө берген бис. Аът бажы дозуп, волокушка-биле хөпзэннер сөөртүр чүве болгай. Оон улуг класстарга кадыр-биле сигенни кезип эгелей бээр. Бис холга кадыр тудуп билер болгаш, амгы үеде республикада чугула кампания – малга чем белеткелинге бичии-даа болза, үлүг-хуувус кириер деп шиитпирледивис. Сиген кезилдези спортчу белеткел-биле демей: күштүг шыңганны, эки тынышты, шыдамыккай, шудургу чорукту негээр. Бис анаа-ла спортчу тренировка эвес, арааттарга, кожуунга ажык дуза база кадар ышкажыл бис. Төөгүдөн тура сиген кезери, дүк салыры дээрге тыва чонун хөй кижилер ажалдары-дыр. Бо хемчегге төрелдерин, чоок кижилерин чалап алыр. А Тывада спортчулар чеже-дир бис? Республикада 40 хире

спортчу федерациялар 65 муң хире кижини спортче хаара туткан. Бис чаа-зак-чагыргадан спортчу чедишкinner дээш ат-алдарны, хүндүткелди, ол хамаанчок, машиналарны, тракторларны хөй түңнүг акша шаңналдарын ап тура чүгө чүгө боттарывысты бодаар бис. Че? Бис чүгө күштүг шыңганны, шыдамыккай чоруву-сту республиканың экономиказының бүрүңгээр хөгжүлдизинге кирибейн турар бис? Бистиң ажыл-агыйга, дыргак хире-даа, кирилдевис кайыл? Альпинизм федерациясы бо дорт айтырылгарга харыыны берген уткалыг кылдыр, сиген шөлүндө келгенивис бо. Ынчангаш республиканың шупту спорт федерацияларынга, спортчуларга дараазында кыйгырыны салдывыс: бир хүннүг спортчу белеткелин сиген шөлдеринче шилчидээлиңер!"

Бистиң корр.

«Шын» солунун 95 чылынга

ПАРЛАЛГАВЫС БАЖЫҢЫ

Холунда бо солунун ТАРН ТК-ның 1925 чылдың 15-теги доктаалын ёзууга ол-ла чылдың август бир дугаар чырык көргөн дээрзин ам номчуп ор эргим номчукчум. Арта-ла, үжүк-бижиивис-даа дыл-домаавыс-даа орта тодараттынмаан үеде Ажыы-биле чугаалаарга, бөдүүн кижиге үжүк-иктиң херээ-даа, ажыы-даа чок турган шаг-дыр ол. Ынчангаш ол моол бижик-биле, моол дыл ынга моол ат-биле беш чыл дургузунда парлат-тып келген.

Ол үеде байдалывыс ойлукчок-ла турган, орус ктыг улус эвес болза, орук изеп шыдавас бис. Ону едеги «Красная печать» журналдан-даа, «Красный ар» солунун редактору Ф.Пудаловтун солунунга ээн чүүлүндөн-даа билип ап болур бис. Бо чылын арлап турар Самагалдай школазы база моол дыл ынга моол бижик-биле өөредилгезин эгелээн. Баш-ары 37 харлыг Иргит Дыңгыжаа кадай биле Чооду баа лама ийи.

Солунувустун көрүштүү, номчуттунгуру кандыг тур-деп, эргим номчукчум? Бистиинден бир чыл мурнай эгелээн, бистен депшилгелиг болгаш дуржулгалыг бисти өөредип турар «Красный пахарьның» байда-ю-дур: солун чажыт хевирлиг турган. Будук орунга ксинниг хөөнү ажыглап турган болгаш, чамдыкта кандыг-бир чүүл номчуп алыры шуут болдунмас. Акция кара-бажыңга турган. Хөөнү кара-бажыңның тайындан ап турган, а ол будуу хөөлүг хумундан үг пөс таварыштыр солун арнынче дамдылап бадып а, кара-бажыңның болгаш типографияның бодунун тиниң керосини ийи-үш катап өжүп турган болбайн аар. А бис олардан дээрдеп шыдавас бис, солус база-ла ындыг турган.

Одум 1953 чылдан бээр бижикчи, 1965 чылдан бээр н ажилдакчызы болдум. Бо 66 база 54 чылдарның узунда бо ажилдан бичии-даа үзүктелбээним бо. ениң иштинде «Улуг-Хем», «Сылдысчыгаш», «Эне», «Хем-Белдири» солуннарның бирги редактору ум.

ыва АССР-ниң Күрүнениң парлалга комитеди (К.С. х-оол), Тываның Журналистер эвилели (Л. Маслов), ни солунун редколлегиязы (В.Шаравии) чаңгыс-кожуун солун чок турар үеде (1977) мени Улуг-не чорудупкан. Ам канчаар, редакцияның болгаш

типографияның ажилдакчыларын, оларның шалыңын база шаңнал-деткимчезин, хүлээлгезин Саян артындан (Ермаковск) тыттынып, 4-5 хондур чара бижиир ужурга таварыштым. Линотип, коргулчун эзилдирер херек-сел, парлаар, саазын кезер, үжүк чыскаар станоктар – бар-ла техниканы чурукка тырттырып эккелдим. Бо материалдар дараазында тургустунгулаан кожууннар солуннарның база дуза болган.

1977 чылдың июнь 1-ден декабрь 1-ге чедир Чаа-Шагаан-Арыгның база ийи аал чурттаар бажыңнарын, гаражты, котельнаяны, саазын складын база бир аңмаарны тудуштум. Ол аразында типографияның дериг-херекселин Абакан демир-орундан ийи катап эккелдим.

Чаңгыс-даа кадр чок. Меңээ райкомнун чер-чурт танып алырынга, чон-биле харылзажырынга дузалаш-тырып каан Кежик-оол Черевени харыскалгалыг секре-тарь болурунга өөредип алдым. Меңээ кээп турда-ла, чамдык бажыларны райком менче чорудуп турда-ла, солунга ажилдап чораан чаңгыс-даа кижини албайн, 30 кадрны бодум экзаменнедип тургаш, шуптузун бодум өөредип ап четтигипкен мен. Бирээзи ам «Шында» ажилдап турар Суваң Шаңгыр-оол бо.

Типография ажилдакчыларын тып чадап каа-рымга, партия обкому биле парлалга комитеди Новосибирскиниң полиграфия училищезинден алды студентини дедир эккелген. Олар номдан көрүп, ийи чыл бот-өөредилге-биле мергежилин шигээдип алырга, Новосибирск бажылары оларга күрүнэ экзаменнерин бистин редакциявыска дужааткаш, дипломнарын база маңаа тыпсып бердилер. Парлалгавыстың төөгүзүндө болган чаңгыс мындыг таварылганың бо кадрлары пен-сияда-даа болза, мээң бажыңымга кээп каап чорлар.

Шынап, редакция биле типография ажыттынарының 50 хонук бетинде коллективтин 30 кежигүнүн шуптузун чонга таныштырып, 1978 чылда үнүп эгелээр солуну-вусту тайылбырлап, чагыдылга организастан, суурлар кезип чоруп турдувус. Кара-Талдан Чаа-Хөл чедир чадаг кылаштажып-даа турдувус-ла.

Чадаанага «Ленинчи орук» солунун типография-зының линотиптери ажилдаваастаарга, ол солунну үш ай дургузунда арлап келдивис. Оларның он ажыг төлээлери-биле кады бистин редакциявыска сыңмарлажып, стол, шала кырынга удуп турдувус. Чаш уругларывысты база-ла саазын дөжээш, чыттыргы-лап каар бис. Парлалгавыстың бажыңы ындыг турган ийин. Ол солунун редактору Вячеслав Монгуш – мээң өөреникчим. Ол август 18-те мээң бажыңымга келди.

Чооду КАРА-КУСКЕ,
үш солунун үндезилекчизи, үш солунун
редактору, 66 чыл бижикчи, 1968 чылдан
Россияның Журналистер эвилелиниң кежигүнү.

ХУНДУЛУГ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ ИШЧИЛЕРИ!

Тыва Республиканың Чазаа 2020-2021 чылдарда ыл хоорайга агроүлөтпүр парыгының тудуун эгерин планнап турар, тудугнун акшаландырыыш-тын Россия Федерациязының «Экономиктиг жүлдө болгаш чаартылгалыг экономика» күрүнэ граммазын таварыштыр «Биче болгаш ортумак үрүлгениң хөгжүлдесин дүргедер» федералдыг евилелден боттандыраар.

Тыва Республиканың Экономика яамызы, Көдээ айл-агый болгаш аш-чем яамызы база Инвестиция-ны камгалаар болгаш хаара тудар талазы-биле нтство агроүлөтпүр парыгы (дараазында-Агропарк бижээн) төлевилелди боттандыраар сорулга-биле,

агропарктын болур чогуур кежигүннери (резиден-тилер) болуп, көдээ ажил-агый продуктуларын (эът, балык продукциялары, ногаа аймаа, тараа, чайгаар үнген кат-чимис, дүк болбаазырадыры дээш оон-даа өске) болбаазырадыр күзелдиг көдээ ажил-агый бүдүрүкчүлериңден чагыгларны алыры-биле хүлээп алышыккыны чарлап тур.

Бистин талавыстан агропарктын келир үеде кандыг болурунун дугайында концепциязын тайылбырлап, силерниң сонуургап турар айтырыгларыңарга харыы бээри-биле «Төгериң столдун» эрттирерин планнаан.

«Төгериң столдун» болур чери: август 22-де 14.00 шакта, Көдээ ажил-агый яамызының актовый залы.

Тыва Республиканың Агроүлөтпүр парыгының төлевилели көдээ ажил-агый адырында биче болгаш ор-мак бүдүрүлгелерни деткиринче болгаш хөгжүдеринче угланган төлевилел. Амгы үениң хөй функциялыг нологтук комплекзиниң тудуу көдээ ажил-агый бүдүрүлгезиниң «фермерден хереклекчиге дугуруштурукчу каа» садыглажылга системазын тургузарыңга арга болур.

Көдээ ажил-агый бүдүрүкчүлериңге чедишшиниз бизнестиг болурунга таарымчалыг байдалдар тургустунар:

ыгжамыр кылырынга
фраструктуралар (түр
да шыгжамыр склад-
ры, ногаа аймаа, кар-
фель шыгжамырлары,
одукчулар дериг-хе-
кселдери)

* Бүдүргөн чүүлду
болбаазырады-
ры-биле бедик
технологияларлыг
дериг-херекселдер
кирип турар кол-
лективтиг ажыглап
төвү

* лабораторияның
шынары

* саарылга-дел-
гелге залы

* ажилдаар
өрээлдер

Тыва Республиканың Агроүлөтпүр парыгының
болур чогуур кежигүнү болуру-биле Силерни чалап
тур бис! Айтырыглар талазы-биле 8(39422)3 00 26
номерже долгаар, Тыва Республиканың Инвести-
цияларны камгалаар болгаш хаара тудар талазы-
биле агентствозу

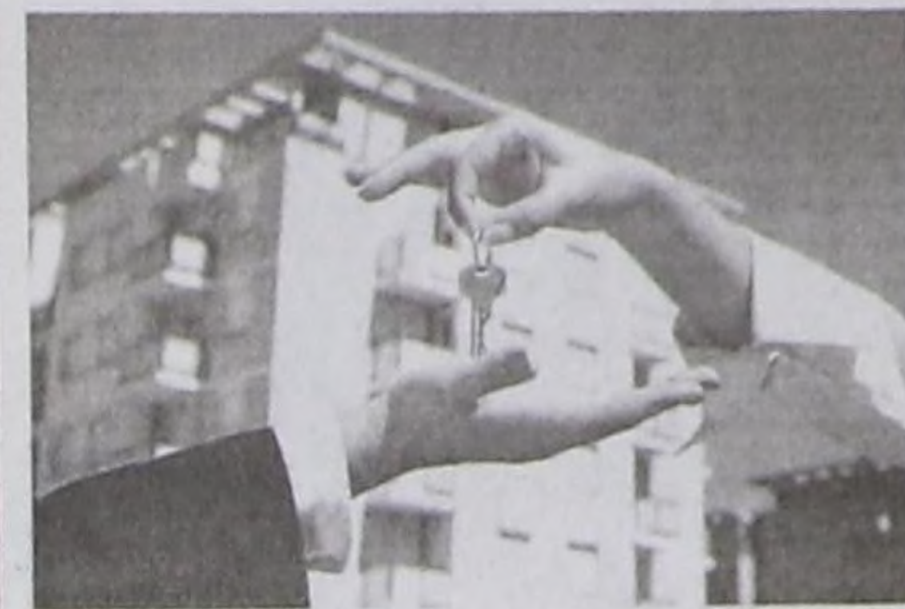
Дараазында телефоннарже долгааш, билдинмес айтырыгларга харыыларны ап болур:
8(394-22)30026, 8-983-516-1130 – Тыва Республиканың Инвестицияларны камгалаар болгаш хаара тудар
тазы-биле агентствозу;
8(394)2234426 – Тыва Республиканың Экономика яамызы;
8(394)2256285 – Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы.

Ипотека чээлизинге өскерилгелер

ӨГ-БҮЛЕГЕ ДЕТКИМЧЕ

РФ-тин Президентизи хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерниң чурттаар бажыңны ипотека чээли-зи-биле садып алырының база ындыг чээлини төлээринге бергедеп турарын барымдаалап көргөш, Айыткалынга ол дугайын демдеглээн.

Ооң-биле холбаштыр Россия Федерациязының Президентизиниң чанында дүүштүрүлгө Чөвүлели ийи болгаш оон-даа хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге чурттаар бажың садып алырынга ипотека чээлизиниң талазы-биле хуулуг ставкаларга субсидия бээринге хамаарышкан шийтирнэ хүлээп алган.

2019 чылдың март 28-те РФ-тин Чазаның «Рос-сия Федерациязының ажы-төлдүг хамаатыларыңа чурттаар бажың (шигээдип садып алган) садып алырынга (ипотека) чээли берген кредит организация-ларыңа болгаш «Дом.РФ» акционерлиг ийитилелдин кирип албайн турар орулгаларының орун төлээр субсидияларны федералдыг бюджеттен бээриниң Чурумунга өскерилгелерни кирирениң дугайында» №339 доктаалды хүлээп алган. Оя бүгү субсидия бээр программаның чамдык байдалдарын экижидер сорулгалыг болуп турар. Айыттыңан доктаалда дараазында чүүлдерни кириген:

- 2018 чылдың январь 1-ден эгелээш, 2022 чылдың декабрь 31-ге чедир үелерде ийи болгаш оон-даа хөй уруглар төрүттүнген хамаатыларга чурттаар бажың садып алыр ипотека чээлизиниң бүгү хуусаазының дургузунда чылда 6 хуу чедир ставказынга субсидияны бээр.

- Ыраккы Чөөн чүк федералдыг округтун девис-кээринде чурттап турар РФ-тин хамаатылары 2019 чылдың январь 1-ден эгелээш, ийи азы оон хөй ажы-төлдүг апаар болза, ипотека чээлизиниң бүгү хуусаазының дургузунда чылда 5 хуу чедир ставка-зынга субсидияны бээр.

- Ыраккы Чөөн чүк федералдыг округтун девис-кээриниң көдээ черлеринге чаа туттунган бажың азы дакпыр катап садып турар бажыңны азы чер участогун шигээдип садып алыр дээш, ипотека чээли алган РФ-тин хамаатыларыңа чээлизиниң бүгү хуусаазының дургузунда чылда 5 хуу чедир ставказынга субсидия-ны бээр.

Ооң мурнунда ап турган ипотека чээлизинде өрелерин банкылар рыноктун байдалы-биле эде көрүп каан болза, ол чээлини субсидия программа-зынче кирип болур. Дыка хөй өг-бүлелерге күрүнэ дузазын алыр арга бербейн турган кол байдалдың бирээзи ол турган. Ынчангаш бажың-балгатты ипо-тека-биле садып алган болгаш ынчаар садып алыр деп турар өг-бүлелер чурттап турар черинде билдиги специалистер-биле сүмележири чугула.

Бистин корр.

ЖУРНАЛИСТЕРГЕ МӨӨРЕЙ

Бистин чуртувуста шупту 193 аңгы нация чоннар чурттап турар. Россияның хөй национал чоннарының амыдыралын, культуразын, ёзу-чаңчылдарының ду-гайында, чон бүрүзүнүн культуразының сайзыралы база чоннар аразында кады ажилдажылга дугайында айтырыгларны массалыг информация чепсектеринге чырыдып турар журналистерниң ажылын деткиир сорулгалыг Бүгү-россияның «СМИротворец-2019» XI мөөрейге Сибирь федералдыг округ талазы-биле кириштирер ажилдарны октябрь 1-ге чедир хүлээп ап турар. Тыва Республиканың журналистери боттарының ажилдарын электроннуг почта-биле: konkurs@nazaccent.ru, почта таварыштыр: 125009, Москва, Тверская кудумчузу, бажың 7, а/я 92, «СМИ-ротворец-2019» адресче чорудуп болур. Мөөрейниң негелделериниң дугайында [http // concours.nazaccent.ru/2018/about](http://concours.nazaccent.ru/2018/about) сайтыдан билип ап болур. Мөөрейни Россияның Нациялар херектериниң та-лазы-биле федералдыг агентилел болгаш чоннар аразында журналистика ийитилели удуртуп эрттирер.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) үшкү чыыжының депутаттарына кандидаттарның соңгулда мурнунун агитация материалдары (халас үндезинге)

№16
«ЭРЗИНСКИЙ»
чаңгыс мандаттыг
соңгулда округу

Хөгжүлгениң командазы дээш Тыва дээш!

Артур МОНГАЛ

ЕДИНАЯ РОССИЯ

Сентябрь 8-те Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдалары

2019 ЧЫЛДЫҢ СЕНТЯБРЬНЫҢ 8
ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ
ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ
(ПАРЛАМЕНТИЗИНИН)
III-КУ ЧЫЫЖЫНЫҢ
ДЕПУТАТАРЫНЫҢ
СОҢГУЛДАЗЫ

КПРФ

**КУШ-АЖЫЛЧЫ
КИЖИНИҢ
ЭРГЕЛЕРИН
КАМГАЛААР БИС!**

**СЕРГЕЙ СЗЗ-СЮРЮРОВИЧ
САЛЧАК**

СОҢГУЛДА ОКРУГУ № 8

ТААЛАЙЫН ТАККЫЛАДЫП ОРГАН АЖЫЫ ЧОК

Төрзэн республиканың оолдары, эртем-билигилг оолдары, эрге-дужаалдыг оолдары ам база хей черге эки-багы суражып, ында-мында чепсек чок дайынын чорудуп-п эгеледилер. Хамыкты хайындырган, хайлыг соңгулдала бо бүгүнүң өөскүдүкчүзү.

Бо удаада элдепсинип ханмааным чүүл, шуут Тыва деп чурту эки билбес, чаңгыс-даа кээп чорбаан улус безин бо соңгулда кампаниясында киржип турар деп дыңнааш, шуут кайгаар-ды мен. Канчап барган бис, чонум? Бот-боттарывысты өске хар улуска түр бастыдып, чараш Тывавыс дугайында соңгаары чонунга өөдежоттар чурту дитир дээн бис бе?

Соңгулдалар болуп-ла турар ыйнаан. Күштүг кижилер, шын кижилер, эртем-билигилг бедик, сеткил-сагыжы-биле чон дээ ажилдап шыдаар кижилер тилеп үнүн. Чүгле тыва чонум оолдары аразында чогуш-кырыш чок чурттазыннар! Бот-боттары хундулжип чурттазыннар! Бот-боттарыга өмөк-дөмөк болу чурттазыннар!

Кижилер хөөнү баксыраар байдалга бо хуннерде хоорайга кылашпа чорааш таварыштым. Кызылдың төвүнде ында-мында саазыннар, солуннар үлээн анык-даа, улуг-даа улус-ла хей. Бо оол халып келгеш, солун сунду. Сонуургап көрдүм. Таныыры партия. Эки кылган ажилдың түңнели болгаш ам кылып чоруду ажилын тодаргай бижээн. Ону үлөп кылаштаан оолдар: «Оол акша ажилдап ап тур сен бе?» деп айтырарымга, «Чок» дид. Ынчангаш хөөкүйнүң арын-шырайы хөлүгүр болганы ол боо Бодум кээргеп артым. ТВЦ чанынга кылаштап кээримге, база бу бөлүк көңүс өске партияны агитастан тур. Ам бо партияны удурткучузуң дугайында Россияда билбес кижилер чок. С партияның политиказы чүдөк, ылаңгыя национал чоннарны түбазыксаар, харын-даа актыг чораан улустуң кежиниң өңүн көрү ылгай бээр таварылгалар кайы хей. Мындагы националисттер деткип турар партияның деткичилери национал республикада канчап депшип үнөр бодап турар. Соңгаарга өөренип чораан националисттер холундан чок болган ажы-төлдери вис бар-болгай. Оларның ада-иези, дөргүл-төрөлдери канчап ол партиядан депшиттиргеннери соңгуур силер. Боданыңар, чонум Таалайыңар таккыладып олурбайн, боданыңар! Соңгулдала келди-ле!

Алимаа СҮРҮҢ-ОО!
Кызыл хоорайның чурттакчызы

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

Байыр чедиришжини

Бөгүн Межекей Раиса Тюлюшевна 70 харлап турар. Ававыс бүгү назынында физика-математика башкызы болуп ажилдап келген. Ол — «Россия Федерациязының өөредилгезинин хундүлүг ажилдакчызы», «Ынакшыл, шынчы чорук» медальдың база Чаа-Хөлдүн кожуунунун хундүткелдиг өг-бүлөзү деп аттың эдилекчизи.

Өөнүң ээзи Михаил Антонович-биле 1 кысты, 3 оолду өстүргеш, дээди эртемни доостурга, өглөп-баштап каан.

Амгы үеде хундүткелдиг дыштанылгада. Эргим ынак ававыска каң дег кадыкшылды, аас-кежикти, бистиң чанывыска ам-даа узун назылап чурттаарын сеткиливис ханызындан күзедивис.

Өөнүң ээзи, уругларындан,
уйнуктарындан.

Прокурор Республики Тыва Александр Николаевич Боровков будет осуществлять личный прием граждан в прокуратуре Чаа-Хольского района 23 августа 2019 года с 10 часов до 12 часов по адресу: с. Чаа-Холь, ул. Салчака Тока, дом 24.

На прием жители Чаа-Хольского района могут обратиться к прокурору республики с жалобами и заявлениями о нарушениях их конституционных прав и свобод, о состоянии в районе законности и правопорядка.

На свои вопросы граждане получают ответы незамедлительно или после проверки фактов, указанных в обращениях, и принятия по ним мер реагирования.

При обращении на личный прием необходимо иметь при себе паспорт или иной документ, удостоверяющий личность.

Предварительная запись желающих на прием граждан производится в прокуратуре Чаа-Хольского района по телефону 8 (39443) 2-12-21.

Прокурор Республики Тыва Александр Николаевич Боровков будет осуществлять личный прием граждан в прокуратуре Чеди-Хольского района 23 августа 2019 года с 15 часов до 17 часов по адресу: с. Хову-Аксы, ул. Мира, дом 32.

На прием жители Чеди-Хольского района могут обратиться к прокурору республики с жалобами и заявлениями о нарушениях их конституционных прав и свобод, о состоянии в районе законности и правопорядка.

На свои вопросы граждане получают ответы незамедлительно или после проверки фактов, указанных в обращениях, и принятия по ним мер реагирования.

При обращении на личный прием необходимо иметь при себе паспорт или иной документ, удостоверяющий личность.

Предварительная запись желающих на прием граждан производится в прокуратуре Чеди-Хольского района по телефону 8 (39452) 2-23-21.

TMG
T.M.G. Media Group

ГАУ РТ Издательский дом
«ТЫВАМЕДИАГРУПП»

667000 г. Кызыл,
ул. Красноармейская,
дом 100, 3 этаж, 309 кабинет
тел: 8(39422) 3-39-45, 2-18-10

Принимаются объявления на бегущую строку на телеканал «Тува 24»

Стоимость услуг: За одно слово — 20 рублей,

указанный сотовый номер — 40 рублей.

Объявления принимаются:

в будние дни с 09.00 до 17.00

суббота, воскресенье — выходной

ГАУ РТ ИД «ТЫВАМЕДИАГРУПП»

667000, г. Кызыл, ул. Красноармейская,

дом 100, 309 кабинет, 3 этаж,

тел: 8 (39422) 3-39-45, 2-18-10

E-mail: reklamashyn@mail.ru

Продаётся 3-комнатная квартира, ухоженная в районе Автодора, 1-й этаж, 64 кв.метра, с балконом. Благоустроенный двор, рядом детский сад и школа.

Телефоны: 8-906-999-0638; 8(39422)6-00-26.

солуннун сайтызы: //shyn.ru

электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 12100 экз.
Үндүрүлгениң тиражы: 4000

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редакторнун хүлээлгезин
күүседип турар В.Э. Чанзан.
Редактор К.К. Монгуш.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Редактор — 2-01-35.
Редакторнун оралакчызы М.О. Ондар — 2-17-91.
Реклама, чарлал килдизи (С.С. Кужугет) — 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нийтилер-политиктиг болгаш социал айтырыглар (редактору Ш.М. Суван, корр. А.Ч. Чамзырын, корр. А.А. Ондар).
Экономика, үлөтүр болгаш кездээ ажил-агый (редактору А.Д.Б. Түлүш, корр. Ш.Н. Ховалыг).
Культура, чогаал, медээлер база спорт (редактору А.Н. Соян, корр. А.А. Монгуш).
Очулга (А.К. Ооржак, Р.Д. Демчик, А.А. Лагзы).
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак. — 2-17-94
Корректорлар В.О. Куулар, Ч.Н. Мачык. — 2-17-94

Государственное автономное учреждение
Республики Тыва "Издательский дом
"Тыва-медиагрупп".

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгаарал талазы-биле
федералдыг албанның Тыва Республика
талазы-биле эргелели «Шын» солуну
2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккэн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-
00068.

Солунну «Тываполиграф» КХН-ге парлаан.
(Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарның авторларының
бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып
болур. Айытылган саннары болгаш өске-даа фактылары
дыннадылары дээш авторлар боттары харылаар.

Чаңдылга индекс: хуу кижилерге — П6855,

организацияларга — П6860

Солун неделяда үш каттап үнөр.

Хемчээли 2 парлаар ама.

Номерни парлагаже дужааны: график езугаар — 18.00,
херек кырында — 19.30. Солун келбейн барганда, 2-18-10
телефонне долгаар.